

Mateusz Rolski

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

e-mail: mateusz.rolski@ue.katowice.pl

EWOLUCJA IDEI SPÓLDZIELCZOŚCI W SEKTORZE BANKÓW SPÓLDZIELCZYCH W POLSCE

EVOLUTION OF THE IDEA OF CO-OPERATION IN THE CO-OPERATIVE BANKING SECTOR IN POLAND

DOI: 10.15611/pn.2018.509.31

JEL Classification: G21, N23, N24

Streszczenie: Instytucje spółdzielni kredytowych zaczęły powstawać na ziemiach polskich od połowy XIX w. Już od początku w centrum zainteresowania tych specyficznych przedsiębiorstw pozostawał człowiek oraz jego potrzeby materialne i społeczne. Jednym z głównych motywów powstania banków ludowych było bowiem podniesienie ekonomiczne i moralne uboższych warstw społecznych – członków spółdzielni. Na przestrzeni lat idea spółdzielczości w sektorze bankowości spółdzielczej w Polsce ewoluowała, będąc w dużej mierze zależną od aktualnej sytuacji gospodarczej i politycznej. Okres PRL-u zniekształcił pierwotny model bankowości spółdzielczej, dokonując pewnego rodzaju zawłaszczenia spółdzielczości przez socjalizm. Po transformacji gospodarczej w Polsce banki spółdzielcze zatraciły spółdzielczy charakter, stając się podobnymi do zwyczajnych banków uniwersalnych.

Słowa kluczowe: spółdzielczość, bankowość spółdzielcza w Polsce.

Summary: Credit cooperatives have been established in the Polish lands since the mid-nineteenth century. From the very beginning these specific enterprises were focused on a man and their physical and social needs. Therefore, co-operative banks were set up for economic and moral raising of poorer social strata – members of cooperatives. Over the years the idea of co-operation in Polish co-operative banking sector has evolved depending on current economic and political situation. In the period of the Polish People's Republic the original model of co-operative banking sector was deformed by some kind of appropriation of the co-operation by socialism. After the Polish economic transformation co-operative banks lost their co-operative character and became similar to ordinary universal banks.

Keywords: co-operation, co-operative banking in Poland.

1. Wstęp

Spółdzielczość jako jedna z form gospodarowania powstała jako alternatywa dla XVIII- i XIX-wiecznych przedsiębiorstw kapitalistycznych, a podstawą ruchu spółdzielczego była oddolna inicjatywa społeczna ukierunkowana w szczególności na podniesienie materialne warstw najniższej sytuowanych. Przedsiębiorstwo spółdzielcze różni się bowiem od typowej, kapitalistycznej firmy tym, że pierwsze z nich jest jednocześnie organizacją gospodarczą (i stowarzyszeniem ludzi) realizującą cele statutowe, posiada zatem charakter bimodalny [Drozd-Jaśniewicz, Jankowski 2008, s. 125], podczas gdy druga wyłącznie zrzeszeniem kapitałów w celu osiągnięcia zysku. W centrum zainteresowania spółdzielczości jest więc człowiek oraz jego potrzeby – materialne i społeczne.

Spółdzielczość rozwinęła się w różnych dziedzinach gospodarowania, w tym w sektorze finansowym, w postaci spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych. Na ziemiach polskich instytucje te zaczęły powstawać w drugiej połowie XIX w. Kolebką polskiej spółdzielczości kredytowej pozostaje Wielkopolska, gdzie spółdzielcy wypracowali model banku ludowego. Pierwotnym celem spółdzielni kredytowych była w głównej mierze eliminacja zjawiska lichwy, a zatem zapewnienie jednostkom wykluczonym przez rynek dostępu do zasobów finansowych, jak również możliwości oszczędzania. Funkcjonowanie polskich spółdzielni kredytowych w ramach idei samopomocy zostało przerwane przez wydarzenia drugiej wojny światowej i nigdy już nie powróciło do zasad, które stanowiły istotę ich powstawania. W okresie gospodarki nakazowo-rozdziałowej banki spółdzielcze zostały podporządkowane realizacji planów centralnych, będąc równocześnie pozbawionymi samorządności jako jednego z podstawowych przymiotów spółdzielczości. Powrót do gospodarki rynkowej okazał się dla banków spółdzielczych w Polsce kontynuacją odejścia od pierwotnej idei spółdzielczości skoncentrowanej na zaspokajaniu potrzeb członków spółdzielni.

Celem artykułu jest zarysowanie ewolucji idei spółdzielczości w okresie od powstania pierwszych spółdzielni kredytowych po obecne przemiany instytucjonalne sektora banków spółdzielczych w Polsce. W pierwszej części wskazano pierwotne funkcje oraz charakter działalności banków ludowych, w drugiej zaś ich ewolucję po drugiej wojnie światowej, aż do dziś. Struktura pracy stanowi podstawę weryfikacji następującej hipotezy: współczesny sektor bankowości spółdzielczej w Polsce nie realizuje pierwotnej idei spółdzielczości, którą pozostaje zaspokajanie potrzeb swoich członków. W badaniach zastosowano analizę literatury, aktów prawnych oraz danych statystycznych.

2. Pierwotny system bankowości spółdzielczej w zaborze pruskim

2.1. Zarys rozwoju historycznego

Zasady funkcjonowania spółdzielni kredytowych w zaborze pruskim zostały w znacznej mierze oparte na regułach instytucji tworzonych w Niemczech i Prusach przez F.H. Schulzego. Był on twórcą koncepcji niemieckich banków ludowych, zakładanych od drugiej połowy XIX w., przede wszystkim w celu stworzenia członkom możliwości depozytowych i kredytowych. Tym sposobem, również poprzez wypłaty dywidend od udziałów, spółdzielcy mieli tworzyć klasę średnią [Ossowski 2001, s. 48; Stefczyk 1914, s. 10-11]. Do podstawowych zasad działania instytucji oszczędnościowo-pożyczkowych według Schulzego zaliczane są: wzajemna pomoc oraz integralność w zarządzaniu, dobrowolność zrzeszania się (otwartość na zainteresowanych uczestnictwem w spółdzielni, zasada jeden człowiek – jeden głos), solidarna i nieograniczona odpowiedzialność członków, z której jednak z biegiem czasu zrezygnowano [Piechowski 2011, s. 17].

Z początkami polskiego ruchu spółdzielczego w zaborze pruskim powiązane są postaci Karola Marcinkowskiego oraz Karola Libelta, którzy propagowali ideę oporu wobec zaborcy na budowie trwałej podstawy ekonomicznej polskiego społeczeństwa. Literatura wskazuje również Mieczysława Łyskowskiego, który zajmował się spółdzielczością oszczędnościowo-pożyczkową zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Utworzył on kilkanaście spółdzielni w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim [Inglot (red.) 1971, s. 89]. W 1861 r., m.in. dzięki M. Łyskowskiemu oraz H. Gegielskiemu, powstała pierwsza spółdzielnia oszczędnościowo-pożyczkowa o trwałym charakterze – Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców Miasta Poznania. Instytucja ta stała się wzorem dla całej Wielkopolski, gdzie w kolejnych latach powstawały nowe spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe (m.in. w Brodnicy, Golubiu-Dobrzyniu, Nakle, Gostyniu, Środzie Wielkopolskiej). Do spółek przystępowali rzemieślnicy, kupcy, przemysłowcy oraz inteligencja. Członkostwo traktowano wręcz jako czyn patriotyczny.

W 1871 r. na zjeździe w Poznaniu powstała pierwsza organizacja zrzeszająca spółdzielnie kredytowe: Związek Spółek Polskich, zwany później Związkiem Spółek Zarobkowych i Gospodarczych na Wielkie Księstwo Poznańskie i Prusy Zachodnie. W zebraniu założycielskim uczestniczyło 44 delegatów z 29 spółek, w tym 19 z Wielkiego Księstwa Poznańskiego, 9 z Prus Zachodnich i jeden z Górnego Śląska. Hasło przewodnie sejmiku brzmiało: „Własną pracą i pomocą a siłami zjednoczonymi” [Dąbrowski 2007, s. 111]. Zakres funkcjonowania związku obejmował pomoc w zakładaniu nowych spółdzielni kredytowych oraz usprawnianie działalności już istniejących, pośredniczenie w relacjach finansowych pomiędzy spółdzielniami, działalność edukacyjną na rzecz propagowania idei spółdzielczości. W początkowych latach funkcjonowania związku powstało kilkanaście nowych spółdzielni.

W 1873 r. w zaborze pruskim istniało 68 spółdzielni pożyczkowych, zarówno należących do związku, jak i działających poza nim [Tomaszewski 1912, s. 39].

W 1886 r. w Poznaniu powstała centrala finansowa dla spółdzielni jako odpowiedź na trudności związane z pozyskiwaniem i lokowaniem środków – Bank Związku Spółek Zarobkowych w formie spółki akcyjnej. Każda ze zrzeszonych instytucji spółdzielczych miała obowiązek ulokować w nim środki o równowartości 10% kapitału własnego, a w zamian mogła uzyskać dla swoich członków kredyt na dogodnych warunkach. W ciągu 20 lat kapitał banku wzrósł z 40 tys. do 6 mln marek, z czego trzy czwarte pochodziło od spółek kredytowych. Od początku XX w. bank pełnił funkcję kasy centralnej dla wszystkich polskich organizacji w Prusach, nie tylko dla ruchu spółdzielczego [Inglot (red.) 1971, s. 105-106].

Spółdzielnie kredytowe w zaborze pruskim były grupą najliczniejszą spośród wszystkich rodzajów instytucji spółdzielczych. Wiele banków ludowych powstałych w drugiej połowie XIX i na początku XX w. od Wielkopolski, przez Pomorze Gdańskie po Górny Śląsk przetrwało do dzień w formie banków spółdzielczych. W latach przedwojennych ich głównym celem pozostawało wykluczenie zjawiska lichwy, stąd banki najczęściej stosowały niskie oprocentowanie pożyczek. Początkowo udziałowcami spółdzielni byli najczęściej przedstawiciele inteligencji i drobnomieszczanstwa, następnie pozycję dominującą uzyskali chłopci (w 1914 r. ok. 60%). Rozwój spółdzielczości kredytowej w Wielkopolsce, na Pomorzu i Górnym Śląsku w najlepszym stopniu ukazują następujące dane: liczba spółek w latach 1891-1913 wzrosła z 76 do 221 (spółki, które przesyłały sprawozdania z działalności do Związku Spółek), a liczba członków z niespełna 28 tys. do niespełna 139 tys. [Inglot (red.) 1971, s. 120]. Również pierwsza wojna światowa nie zahamowała procesu powiększania liczby spółek na ziemiach polskich pod zaborem pruskim: w roku 1914 było ich 216, w 1918 r. 237. Dalszy rozwój spółdzielczości oszczędnościowo-pożyczkowej nastąpił w okresie międzywojennym, lecz wskutek wybuchu drugiej wojny światowej został gwałtownie przerwany.

2.2. Wielkopolski system banków ludowych – idee ekonomiczna i moralna

System polskich spółdzielni kredytowych typu Schulzego, wykształcony w drugiej połowie XIX w. w zaborze pruskim, określany jest przez literaturę przedmiotu jako „wielkopolski system spółdzielczy” [Ochociński 1984, s. 27-31]. Spółdzielnie te prowadziły działalność kredytową wyłącznie dla członków, stosując równocześnie zasady dobrowolnego i nieograniczonego członkostwa. Jedną z głównych cech banków ludowych tego rodzaju było przekazywanie zysku do niepodzielnego funduszu zasobowego, jak również członkom w postaci dywidendy od posiadanych udziałów (nieprzekraczającej poziomu oprocentowania wkładów oszczędnościowych). Powszechność członkostwa (do spółek należeli nie tylko mieszkańcy miast – kupcy czy rzemieślnicy, lecz także mieszkańcy terenów wiejskich), uspołecznienie zysku, udzielanie kredytów wyłącznie członkom czy zrzeszanie jednostek słabych gospodarczo stanowiły o oryginalnym charakterze systemu wielkopolskiego, różnym od

modelowych rozwiązań spółek typu Schulzego [Kosik 1992, s. 33; Ochociński 1965, s. 85 i n.].

Wśród naczelnych zasad, które decydowały o spółdzielczym charakterze spółki oszczędnościowo-pożyczkowej, należy również wymienić samopomoc (korzystanie w głównej mierze z własnych funduszy w celu działalności kredytowej), solidarność (nieograniczona odpowiedzialność członków całym majątkiem za zobowiązania spółdzielni) oraz demokratyczny samorząd (organy w postaci zarządu, rady nadzorczej i nadrzędnego zebrania przedstawicieli z zasadą jeden członek – jeden głos). Spółdzielcza zasada demokratycznego samorządu uwydatniała przewagę człowieka nad kapitałem, który w typowym przedsiębiorstwie rynkowym odgrywa rolę decydującą. Wielkopolski system banków ludowych stanowił urzeczywistnienie programu jednostkowego (indywidualistycznego) K. Marcinkowskiego, w materii gospodarczej koncentrującego się na pozytywnym aspekcie oszczędzania w kasach oszczędności na wypadek przyszłego niedoboru [Ochociński 1984, s. 39-42].

System banków ludowych połączonych w związku zrzeszającym oraz wspólną centralą finansową należy traktować jako swego rodzaju pierwowzór współczesnej bankowości spółdzielczej w Polsce. Początki wzajemnych relacji, ich rozwój oraz formalizacja były możliwe przede wszystkim dzięki działaczom spółdzielczym. W zaborze pruskim jako jeden z pierwszych ujawnił się ks. Augustyn Szamarzewski – patron Związku Spółek w latach 1872-1891. Do zadań patrona należało m.in. udzielanie porad w prowadzeniu ksiąg rachunkowych, pomoc prawna czy kontrola przestrzegania zasad spółdzielczych. Wykonywał swoją funkcję głównie poprzez bezpośrednią kontrolę i doradztwo, podróżując pomiędzy spółkami należącymi do związku. Wyznawał zasadę współodpowiedzialności wszystkich członków zarządu za sprawy spółki.

Augustyn Szamarzewski postulował samopomoc finansową, której istota opierała się zwłaszcza na gromadzeniu środków z niepodzielnej części nadwyżki bilansowej funduszu udziałowego, wpłat wpisowego oraz wkładów oszczędnościowych ludności. Dopuszczał korzystanie z krótkoterminowego kredytu w banku stanowiącym centralę finansową dla banków ludowych, który mógł zostać wykorzystany w celu rozwoju racjonalnej akcji kredytowej poszczególnych spółdzielni. Nie akceptował jednak bezzwrotnej pomocy państwa lub innych instytucji publicznych – jako elementów osłabiających podstawowe zasady spółdzielcze, podkreślając tym samym znaczenie przedsiębiorczości i prywatnej inicjatywy. Patron poruszał również etyczną płaszczyznę spółdzielczości, piętnując nadmierne oprocentowanie kredytów, a tym samym dążenie do wypłacania wysokich dywidend przez członków spółdzielni. Według niego były to praktyki stosowane przeciwko ubogim członkom spółek; traktował je jako typowo kapitalistyczne dążenie do zysku, niemające nic wspólnego z ideą funkcjonowania spółdzielni. Szamarzewski podkreślał, że zadaniem spółek jest udzielanie kredytów przy niskim oprocentowaniu [Rolski 2017, s. 271-282].

3. Współczesna bankowość spółdzielcza w Polsce – cele i charakter działalności

3.1. Schemat po okresie gospodarki nakazowo-rozdzielczej

Gospodarka nakazowo-rozdzielcza włączyła spółdzielczość kredytową w ramy planów centralnych jako jeden z elementów „pokapitalistycznego” (powojennego) sektora bankowego. Co istotne, socjalizm zawłaszczył spółdzielczość również w kwestii ideologicznej, jako pojęcie wspólnoty realizującej cele, które w pojedynkę byłyby niemożliwe do osiągnięcia. Wiązał spółdzielczość ze społeczną własnością środków produkcji [Szczepański 1979, s. 55] oraz traktował ruch spółdzielczy jako element walki z kapitalizmem [Szczepaniec 1975, s. 84]. Tymczasem spółdzielczość oparta jest na własności prywatnej członków prowadzących wspólne przedsiębiorstwo.

Sektor bankowości spółdzielczej w gospodarce centralnie planowanej PRL został pozbawiony cech spółdzielczości oraz podporządkowany władzom centralnym. W 1948 r. spółdzielnie kredytowe przekształcono w gminne kasy spółdzielcze [Decret z 25 października 1948], nad którymi nadzór sprawował nowo powołany Bank Rolny – centrala finansowa, rewizyjna i związkowa. System ten stwarzał pozory spółdzielczości, Bank Rolny bowiem faktycznie wydawał zarządzenia o obligatoryjnym charakterze.

Lata 1957-1975 literatura traktuje jako pewnego rodzaju odejście od centralizacji i częściowe przywrócenie zasad samorządności. W 1957 r. gminne kasy spółdzielcze zostały przekształcone w spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe [Ustawa z 29 maja 1957, art. 1]. Otrzymały one możliwość samodzielnej działalności oszczędnościowo-pożyczkowej wśród rolników i rzemieślników oraz zorganizowania związku. W 1975 r. spółdzielnie przekształcono w banki spółdzielcze [Ustawa z 12 czerwca 1975, art. 59] oraz utworzono Bank Gospodarki Żywnościowej na bazie zlikwidowanego Banku Rolnego. Na kilkanaście lat przed transformacją gospodarczą banki spółdzielcze zostały podporządkowane bankowi nadrzędnemu, w którego funduszu statutowym przewagę posiadało państwo.

Przez kilkadziesiąt lat funkcjonowania w gospodarce nakazowo-rozdzielczej banki spółdzielcze były pozbawione faktycznej możliwości działania według pierwotnych zasad spółdzielczych. Podczas zjazdów centralnych organizacji spółdzielczych (m.in. w sierpniu 1957 czy lutym 1981 r.) postulowano co prawda powrót do modelowych zasad wielkopolskiego systemu banków ludowych, jednakże w praktyce ich realizacja była niemożliwa.

W jednej z prac dotyczących spółdzielczości bankowej, wydanej w 1990 r., S. Ochociński napisał: „Spółdzielnie kredytowe powinny być tworzone samoistnie oraz samodzielnie decydować o formach i zakresie spełnianych czynności bankowych, bez potrzeby wyjednywania na nie zezwolenia centralnej administracji państwowej, o ile mieszczą się one w ustawowo określonym zakresie czynności

bankowych, wykonywanych przez instytucje drobnego kredytu. Warunkiem skutecznej realizacji bezpośrednich celów gospodarczych i socjalno-kulturalnych jest samodzielność gospodarcza poszczególnych spółdzielni oraz oparcie ich działalności na przestrzeganiu zasady uspołeczniania zysku w różnych formach, jak i na uzupełniających ją zasadach: ograniczenia głównych czynności spółdzielni tylko do członków, dobrowolnego zrzeszania jednostek ekonomicznie słabych oraz na dodatkowych zasadach: samopomocy, solidarnej odpowiedzialności i demokratycznego samorządu” [Ozdowski (red.) 1990, s. 149]. Powyższa wypowiedź może być traktowana jako pewnego rodzaju manifest powrotu do zasad tradycyjnej, wielkopolskiej spółdzielczości kredytowej, wypowiedziany w okresie upadku gospodarki socjalistycznej oraz transformacji gospodarczej w Polsce. Autor wspominał również o swobodzie wyboru form i zasad kredytowania, działalności opartej na materializacji ryzyk bankowych (kredytowego, płynności), dobrowolnym zrzeszaniu się w centrali finansowej oraz związku rewizyjnym. W kolejnych latach, po rozpoczęciu transformacji okazało się, że część postulatów została spełniona, niestety jednak już bez pierwotnej idei spółdzielczości.

3.2. Idea a realia prawne w okresie III RP

Okres transformacji gospodarczej w Polsce, choć przywrócił bankom spółdzielczym samorządność, okazał się kolejnym trudnym momentem w historii sektora. Skomplikowana sytuacja ekonomiczna wielu instytucji spowodowała konieczność przeprowadzenia procesów restrukturyzacji i konsolidacji. Budowa nowej formy instytucjonalnej sektora umiejscowiła go pomiędzy przepisami prawa spółdzielczego oraz przepisów szczegółowych (o restrukturyzacji, a następnie o funkcjonowaniu banków spółdzielczych), nadając jednak pierwszeństwo prawu bankowemu. Z punktu widzenia spółdzielców istotne okazało się wprowadzenie do polskiego prawodawstwa zapisu o majątku spółdzielni jako prywatnej własności jej członków [Ustawa z 7 lipca 1994]. Zdanie to w sposób formalny przywróciło spółdzielniom ich prywatny charakter, który gospodarka nakazowo-rozdzielcza starała się utożsamiać z własnością państwową.

Pierwsze zmiany zostały wprowadzone już w 1994 r. [Ustawa z 24 czerwca 1994] w postaci trójszczeblowej struktury sektora: banków spółdzielczych zrzeszonych w bankach regionalnych, które z kolei zrzeszał bank krajowy. Przeciwnicy nowych rozwiązań wskazywali na niekonstytucyjny zapis przymusu zrzeszania się spółdzielni oraz nienaruszalność własności prywatnej. Ponadto powołanie nowego banku wymagało spełnienia warunków organizacyjnych i kapitałowych zawartych w ustawie Prawo bankowe, niezależnie od formy prawnej. Dlatego założenie nowego banku w formie spółdzielni traktowano jako mało prawdopodobne.

Prawo bankowe [Ustawa z 29 sierpnia 1997] zmierzało do zatarcia istotnych różnic pomiędzy bankami spółdzielczymi a komercyjnymi [Tupin 1998, s. 18]. Zapis art. 79 ust. 1 podkreślał brak możliwości stosowania korzystniejszych warunków, zwłaszcza korzystniejszych stóp procentowych przy produktach depo-

zytowych i kredytowych, m.in. wobec członków banków spółdzielczych. Dalsze zmiany wprowadzono ustawą o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających [Ustawa z 7 grudnia 2000]. Akt prawny zredukował strukturę bankowości spółdzielczej w Polsce do dwóch poziomów: banków spółdzielczych zrzeszonych w jednym z banków zrzeszających. Banki spółdzielcze obowiązują ograniczony pod względem geograficznym zasięg działania, w zależności od kwoty posiadanego kapitału własnego. Co istotne, ustawa pozostawia bankom spółdzielczym dobrowolność w zakresie uwarunkowania udzielenia kredytu, pożyczki, gwarancji lub poręczenia koniecznością posiadania minimum jednego udziału (poprzez odpowiedni zapis w statucie), a zatem pozostawiania członkiem banku spółdzielczego.

W perspektywie zapisów obu wymienionych ustaw oraz funkcjonowania banków spółdzielczych w gospodarce rynkowej (wzmoczona konkurencja) liczba członków spółdzielni systematycznie maleje. Wprowadzenie tego rodzaju regulacji sprawiło, że współczesna bankowość spółdzielcza w Polsce w kolejnym aspekcie odeszła od modelowych zasad spółdzielczości kredytowej. Podważanie sensu pozostawiania spółdzielcą jest potęgowane poprzez dość restrykcyjne stanowisko Komisji Nadzoru Finansowego w sprawie polityki dywidendowej w ostatnich latach, gdzie zysk przeznaczano w głównej mierze na wzrost kapitałów własnych. Według ostatnich dostępnych danych (grudzień 2017 r.) liczba członków banków spółdzielczych na koniec września 2017 r. wyniosła 974 288, w tym 971 095 to osoby fizyczne. W porównaniu z pierwszym badaniem ankietowym (marzec 2012 r.) liczba ta zmniejszyła się o 93 914 osób, w tym o 93 077 osób fizycznych [Komisja Nadzoru Finansowego 2017, s. 7]. Podważenie pierwotnej zasady spółdzielczej w postaci samopomocy finansowej okazuje się zatem bardzo znaczące, ponieważ spadek liczby członków banków spółdzielczych utrzymuje się od początku transformacji gospodarczej. Dla porównania, w 1990 r. funkcjonowały w Polsce 1663 banki spółdzielcze, które zrzeszały 2,577 mln członków [Gostomski, Stipczyński 1996, s. 12]. Konieczność odwrócenia tej niekorzystnej sytuacji jest w ostatnim czasie podnoszona w środowisku spółdzielców, którzy wskazują na brak argumentów do przekonania nowych klientów, aby ci zostali udziałowcami [Orłowski 2016, s. 9]. W. Jaworski pisał: „Jeżeli [banki spółdzielcze – przyp. M.R.] będą dążyły przede wszystkim do zwiększenia swojej rentowności, to można powiedzieć, że są to banki komercyjne. Muszą więc działać w wybranej niszy rynkowej, czyli mieć ścisłe powiązania z lokalnymi społecznościami i samorządami oraz inwestować w regionach swojego działania [aby nie utracić spółdzielczego charakteru – przyp. M.R.]” [Orłowski 2005, s. 5]. Również publikacje naukowe po 2009 r., których przedmiotem pozostaje bankowość spółdzielcza w Polsce, wyrażają pogląd, że podporządkowanie banków spółdzielczych uniwersalnym normom ostrożnościowym w dużym stopniu przyczyniło się do uwydatnienia komercyjnego charakteru, rozbieżnego z tradycyjną misją tych instytucji [Nosowski i in. (red.) 2016, s. 170].

Obecnie sektor banków spółdzielczych w Polsce znajduje się na etapie przekształceń instytucjonalnych, związanych z wprowadzeniem pokryzysowych regulacji ostrożnościowych Unii Europejskiej (tzw. pakietu CRD IV/CRR). Od kilku lat Komisja Nadzoru Finansowego argumentowała, że przy dotychczasowej formie zrzeszeniowej sektor banków spółdzielczych nie będzie w stanie spełnić norm płynności wskazanych w przepisach UE. Poprzez dostosowanie przepisów krajowych bankom spółdzielczym umożliwiono utworzenie systemu ochrony instytucjonalnej (IPS) lub zrzeszenia zintegrowanego oraz obligatoryjne przystąpienie do jednego ze zrzeszeń. Dotychczas banki spółdzielcze powołały dwa systemy ochrony – IPS BPS oraz IPS SGB. Przeciwnicy IPS traktują tę formę zrzeszeniową jako pierwszy krok do pełnej konsolidacji sektora i przejścia przez bank komercyjny. Część banków spółdzielczych dąży zatem do utworzenia Polskiego Banku Apeksowego, a zatem urzeczywistnienia drugiej z form przewidzianych przez przepisy prawa, która będzie miała o wiele luźniejszy charakter. Sytuacja w tym zakresie jest zatem dynamiczna. Ponadto problemem okazał się brak możliwości zaliczenia funduszu udziałowego do kapitału podstawowego Tier 1, jednakże poprzez odpowiednią modyfikację przepisów krajowych problem ten został rozwiązany [Rolski 2018].

4. Zakończenie

Idea spółdzielczości od początku koncentrowała się na zaspokajaniu potrzeb członków banków ludowych w zakresie depozytowym i kredytowym. Funkcje te sektor utracił już w gospodarce nakazowo-rozdzielczej. Ponowne włączenie banków spółdzielczych w ramy funkcjonowania gospodarki rynkowej spowodowało konieczność zmiany przepisów oraz kolejne odejście od modelowych zasad wielkopolskiego systemu spółdzielczego. Bankowość spółdzielcza zatraciła ideę spółdzielczości pod wpływem konieczności nadążania za tempem rozwoju podyktowanym przez sektor bankowości komercyjnej. Wymogi prawne wymusiły działalność banków spółdzielczych na równi z pozostałymi instytucjami sektora bankowego, bez uwzględnienia specyfiki ich spółdzielczego charakteru.

Książd Augustyn Szamarzewski pisał: „Cała zagadka naszego położenia będzie rozwiązana, jeśli nie będziemy się łudzić i pojmiemy, że w epoce miedzi żyjemy, gdy będziemy umieli gospodarować miedziakami. Małymi to kapitalikami musi nasz świat pracować, przywrócić sobie byt, mienie, stanowisko i znaczenie” [Dąbrowski 2007, s. 150]. Słowa pierwszego prawdziwego patrona banków ludowych w zaborze pruskim wydają się aktualne i dziś, zwłaszcza gdy porównamy przewagę kapitałową banków komercyjnych nad sektorem bankowości spółdzielczej w Polsce. W lokalnym charakterze działalności tkwi jednak przewaga konkurencyjna spółdzielni kredytowych, których centrum zainteresowania z definicji powinien być człowiek. Należy zatem zwrócić uwagę prawodawców na pierwotną ideę spółdzielczości kredytowej oraz zatrzymanie negatywnych skutków jej braku w postaci systematycznego spadku liczby członków banków spółdzielczych w Polsce.

Literatura

- Dąbrowski R., 2007, *Ksiądz Augustyn Szamarzewski (1832-1891)*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Dekret z 25 października 1948 r. o reformie bankowej, Dz.U. 1948, nr 52, poz. 412.
- Drozd-Jaśniewicz I., Jankowski J., 2008, *Cechy wyróżniające przedsiębiorstwa spółdzielcze spośród innych podmiotów gospodarczych*, Pieniądze i Więż, nr 4, s. 125-136.
- Gostomski E., Stipczyński J., 1996, *Spółdzielczość bankowa w okresie transformacji*, Bank Spółdzielczy, nr 9 (383), s. 11-14.
- Inglot S. (red.), 1971, *Zarys historii polskiego ruchu spółdzielczego do 1918 r.*, cz. 1, Zakład Wydawnictw CRS, Warszawa.
- Kaszubski R., 1998, *Restrukturyzacja banków spółdzielczych w Polsce*, Wydawnictwo KiK, Warszawa.
- Komisja Nadzoru Finansowego, 2017, *Informacja o sytuacji banków spółdzielczych i zrzeszających w III kwartale 2017 r.*, Warszawa, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Raport_Banki_Spoldzielcze_2017_09_60666.pdf (11.01.2018).
- Kosik J., 1992, *O spółkach ks. Augustyna Szamarzewskiego pod zaborem pruskim w latach 1872-1891*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Nosowski A., Wawrzyniak D., Woźniewska G. (red.), 2016, *Oblicza bankowości*, PWE, Warszawa.
- Ochociński S., 1965, *Podstawy i zasady wielkopolskiej spółdzielczości kredytowej do roku 1918*, Wydawnictwo Poznańskiego Oddziału PTE, Poznań.
- Ochociński S., 1984, *Podstawy i zasady spółdzielczości kredytowej w Polsce Ludowej (W świetle doświadczeń „wielkopolskiego systemu spółdzielczego”)*, Zeszyty Naukowe – Seria II, z. 80, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Orłowski J., 2005, *Potrzebna jedność działania. Rozmowa z Władysławem L. Jaworskim, członkiem Komitetu Organizacyjnego III Kongresu Jedności Polskich Banków Spółdzielczych*, Bank Spółdzielczy, nr 8 (480), s. 4-5.
- Orłowski J., 2016, *Musimy zachować swoją odrębność. Rozmowa z Zofią Kalek-Bazyluk, prezesem zarządu Pałuckiego Banku Spółdzielczego w Wągrowcu*, Bank Spółdzielczy, nr 2 (585), s. 8-10.
- Ossowski J., 2001, *Spółdzielczość w wybranych systemach filozoficznych i ekonomicznych*, Pieniądze i Więż, nr 2.
- Ozdowski J. (red.), 1990, *Spółdzielczość bankowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Piechowski A., 2011, *150 lat banków spółdzielczych w Polsce*, Agencja Reklamowo-Wydawnicza „Promocja Polska”, Bydgoszcz.
- Rolski M., 2017, *Ksiądz Augustyn Szamarzewski (1832-1891) – patron polskiej bankowości spółdzielczej w zaborze pruskim*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 475, s. 271-282.
- Rolski M., 2018, *Implementacja pakietu CRD IV/CRR – konsekwencje dla sektora banków spółdzielczych w Polsce (wybrane zagadnienia)*, Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice (w druku).
- Stefczyk F., 1914, *O spółkach oszczędności i pożyczek systemu A.F.W. Raiffeisena*, Nakładem Biura Patronatu dla Spółek Rolniczych, Lwów.
- Szczepaniec J., 1975, *Banki spółdzielcze w Polsce ludowej*, ZW CRS, Warszawa.
- Szczepański J., 1979, *Funkcje przedsiębiorstwa spółdzielczego w gospodarce socjalistycznej*, Zeszyty Naukowe – Seria II, nr 68, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Tomaszewski W., 1912, *Pół wieku polskich spółek zarobkowych i gospodarczych w W. Ks. Poznańskiem, Prusach Zachodnich i na Górnym Śląsku. Ich powstanie, organizacja i rozwój od r. 1861-1910*, t. 1, Nakładem Autora, Poznań.
- Tupin R., 1998, *Co z dalszą konsolidacją banków spółdzielczych i BGŻ SA? Bank Spółdzielczy*, nr 1 (399), s. 18-21.

Ustawa z 7 grudnia 2000 o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, Dz.U. 2000, nr 119, poz. 1252 ze zm.

Ustawa z 7 lipca 1994 r. o zmianie ustawy Prawo spółdzielcze oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. 1994, nr 90, poz. 419.

Ustawa z 12 czerwca 1975 Prawo bankowe, Dz.U. 1975, nr 20, poz. 108, art. 59.

Ustawa z 24 czerwca 1994 o restrukturyzacji banków spółdzielczych i Banku Gospodarki Żywnościowej oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz.U. 1994, nr 80, poz. 369.

Ustawa z 29 maja 1957 o zmianie dekretu z 25 października 1948 o reformie bankowej, Dz.U. 1957, nr 31, poz. 136.

Ustawa z 29 sierpnia 1997 Prawo bankowe, Dz.U. 1997, nr 140, poz. 939 ze zm.